

भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेसमोरील आव्हाने

डॉ. अरुण महादेव राख

सहयोगी प्राध्यापक,

बाबुजी आव्हाड महाविद्यालय, पाथर्डी, जि. अहमदनगर.

प्रास्ताविक :

भारताने 15 ऑगस्ट 1947 ला स्वातंत्र्य प्राप्त केले आणि संसदीय लोकसत्ताक भासनाचा स्विकार केला त्यात बिटीशांचा लोकशाही वारसा येतो. आज भारत हे जगातील लोकसत्ताक देशामधील सर्वात मोठे राष्ट्र आहे. काळाच्या ओघात भारतीय समाजव्यवस्था पाश्चात्यांचा चंगळवाद कडे आकर्षित झाल्यामुळे आणि नैतिक मूल्यांचा होत असलेल्या –हासमूळे भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षा व्यवस्थेपूढे जी अनेक आव्हाने उभी आहेत त्या पैकी महत्वाच्या आव्हानाचा या संशोधनवर लेखात उहापोह केला आहे.

भारताच्या अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्थेपूढील आव्हाने –

भ्रष्टाचार : – शासक आणि प्रशासक यांच्या कर्तृत्वावर लोकशाहीची यशस्विता अवलंबून असते. दोघांनी सत्तेचा उपयोग लोकशाही हितासाठी केल्यास लोकशाही विकासाची प्रक्रिया गतिमान होते. राजकीय तत्वेता प्लेटोनी जी तत्वज्ञानी शासकांची संकल्पना मांडली त्यात शासन करत्या वर्गाला मोह निर्माण करणा-या ज्या बाबी आहेत त्यापासून परावृत्त केले आहे. राज्यशास्त्राचा अभ्यासक लॉर्ड अँक्टन म्हणतो “की सत्ता माणसाला भ्रष्ट करते अधिक सत्ता माणसाला अधिक भ्रष्ट करते आधिक सत्ता माणसाला अधिक भ्रष्ट करते” इतरावर सत्ता गाजविणे ही माणसाची सहज प्रवृत्ती आहे. भारताने लोकशाही व्यवस्थेचा अंगीकार केला लोकशाहीत सत्तेचे विकेंद्रीकरण झालेले असताना सुध्दा भारतात शासक व प्रशासक यांच्या संगनमताने अनेक भ्रष्टाचाराची घोटाळे बाहेर आली आहेत. बोफोर्स मधील दलाली प्रकरण, हर्षद मेहता शेअर्स घोटाळा, चालर्स शोभराज प्रकरण, चारा घोटाळा, झारखंड लाच प्रकरण, मुद्रांक घोटाळा, राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धा घोटाळा, आदर्श सोसायटी, आणि जी. टू. स्पेक्ट्रम हा तर भारताचा आतापर्यंतचा रेकॉर्ड ब्रेक घोटाळा आशी भ्रष्टाचारची मालिकाच उघडकीस आलेली आहे. आशी अनेक घोटाळे असण्याची शक्यता आहे की जी उघडकीस आलेले नाहीत. सकृतदर्शनी भ्रष्टाचार हा देशाच्या अर्थव्यवस्थेशी निगडीत असणारी बाब दिसत असली तरी त्याचा देशाच्या अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्थेशी संबंध आहे. उपरोक्त घोटाळ्याकडे दृष्टीक्षेप टाकला असता असे दिसते की, शासक आणि प्रशासक उभयतांच्या संगनमताने भ्रष्टाचाराची घोटाळे झालेली दिसतात. “मिल बाटके खायेंगे तरी भी चुप मेरी भी चुप ” भारताच्या राजकारणाचे सुरवातीस आर्दश होते, तात्विक अधिष्ठाण आणि मुल्यावर आधारीत राजकारण भर होता. आज मात्र राजकीय नेत्याची भ्रष्टाचाराची घोटाळे हाच भारताच्या अंतर्गत आणि बाह्यगत सुरक्षेव्यवस्थे पूढील महत्वाचे आव्हान आहे. राजकीय नेत्याच्या भ्रष्टाचारांमुळे भारतीयांचा व्यवस्थेकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन उदासीन बनला आहे. लोकशाही

व्यवस्थेच्या विकासाच्या मार्गातील अडथळेच खरं तर भारताच्या अंतर्गत सुरक्षे व्यवस्थे समोरील आव्हाने आहेत. भारतीय राज्यघटनेच्या उद्येष्ट पत्रिकेत जी महत्वाची मुल्ये दिली आहेत. उदा. धर्मनिरपेक्षता, समाजवाद, न्याय, समता, या मुल्यांना धक्का म्हणजे भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेला धोका होय, राज्यघटनेतील उदात्त मुल्यांचे संरक्षण म्हणजेच भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेच्या प्रस्थापनेसाठी उचललेले पहिले पाऊल होय. अंतर्गत सुरक्षा प्रस्थापनेसाठी संविधानिक मुल्यांवरील राजकीय नेत्यासहीत सर्वच भारतीयांची बांधीलकी असणे आवश्यक आहे धर्मनिरपेक्ष तत्वाला लागलेली ओहोटी यामुळे अंतर्गत सुरक्षेचा प्रश्न खूप उग्र बनला आहे.

बेरोजगारीचा प्रश्न : – भारत हा जगातील तरुणांचा देश म्हणून ओळखला जातो. भारतात वय 18 ते 35 या गटातील एकूण लोकसंख्येत प्रमाण जास्त आहे. या सळसळत्या रक्ताचा, मनुश्य बळाचा वापर देशाच्या विकासासाठी करून घेण्यासाठी त्यांना रोजगाराची हमी दिली पाहिजे, शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे ही केवळ बेकारी निर्मितीचे कारखाने असलेली दिसतात पदवी प्राप्त विद्यार्थ्यांना रोजगार मिळतोच असे नाही. बेकारी मूळे नैराश्यातून वाम मार्गाकडे कल वाढत जातो. त्यातूनच अनेक गुन्हेगारी प्रवृत्ती पूढे येतात आणि या गुन्हेगारी प्रवृत्ती निश्चितच अंतर्गत सुरक्षे पूढे एक महत्वाचे आव्हान म्हणून उभे राहिले आहे.

काश्मीर प्रश्न :- काश्मिर भारतात विलिन झाल्यामुळे तो भारताचा अविभाज्य भाग बनला परंतु पाकिस्तानी लष्कर, प्रशिक्षित अतीरेकी कार्यवाहीमुळे भारताची अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्था धोक्यात आली आहे. पाकिस्तानात अतिरेक्यांना प्रशिक्षण देऊन भारतात हल्ले, कारवाई करण्यासाठी पाठविले जाते, काश्मिरमध्ये सतत अशांतता अस्थिरता निर्माण केली जाते. भारताने हा प्रश्न युनोत मांडला असला तरी ही तो अजून सूटलेला नाही. या प्रश्नामुळे अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्थेपूढे मोठे आव्हान उभे राहिलेले आहे.

दहशतवाद :-दहशतवाद ही जागतिक समस्या असली तरी भारतातील एक प्रमुख समस्या आहे. भारतात गेली 60 वर्षे दहशतवादाचा सामना करीत आहे. दहशतवादी कारवाया दिवसेंदिवस वाढत आहे. भारताच्या संसदेवरील हल्ला, 26/11चा मुंबईवरील हल्ला या प्रमुख घटना बरोबरच देशाच्या प्रमुख भाहरात सतत दहशतवादी कृत्य घडत असते. भारत दहशतवादाचा सक्षमपणे मूकाबला करीत आहे. भारताच्या दहशतवाद विरोधी भूमिकेत आंतरराष्ट्रीय जनसमूदायाचे समर्थन मिळताना दिसते. अमेरिकेवरील दहशतवादी हल्ल्यामुळे या समस्याकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन पूर्णपणे बदलला आहे. यामुळे दहशतवाद अंतर्गत समस्या असली तरी त्यास आता

अंतरराष्ट्रीय स्वरूप प्राप्त झाल्याने या विरोधात अमेरिका, रशिया, भारत चीन इत्यादी देश एकत्र आल्याचे दिसून येते.

नक्षलवाद :- नक्षलवादी चळवळ ही भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेतील एक प्रमुख समस्या आहे. भारतातील प.बंगाल, झारखंड, छत्तीसगड, आंध्रप्रदेश, इ. घटक राज्यामध्ये नक्षलवादी चळवळीने वर्चस्व निर्माण केले आहे. देशात सामाजिक, आर्थिक विषमता निर्माण झाल्याने या चळवळीचे कार्यक्षेत्र, व्याप्ती वाढत आहे. नक्षलवाद्यांचा लोकशाही व्यवस्थेवर, लोकप्रतिनिधीवर विश्वास नाही. देशात अशांतता निर्माण करण्यासाठी हिंसेचा मार्गाने वापर केला जातो. त्यात नोकरदार वर्ग प्रशासकीय अधिकारी, सर्वसामान्य जनता यांना वेठीस धरले जाते. देशाची मनुष्यहानी, वित्तहानी, घडवून अशांतता पसरविण्याचा प्रयत्न नक्षलवाद्यांकडून केला जातो. परीणामी देशाची अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्था धोक्यात येताना दिसत आहे.

मूलतत्त्ववाद :- भारत हे धर्म निरपेक्ष राष्ट्र आहे. भारतात हिंदू, मुस्लिम, ख्रिश्चन, पारसी, जैन, शीख, बौद्ध इ. धर्मांचे लोक राहतात. इस्लाम धर्मातील लोक ख्रिश्चन, पारसी, जैन, बौद्ध, शीख या धर्मापेक्षा आपण वेगळे आहोत आणि हिंदू धर्मावरून श्रेष्ठ आहेत. अशी संकूचित भावना बाळगातात. हिंदू धर्मातील कट्टर धर्मगुरूंनी मुस्लिमांना सातत्याने विरोध केला. अर्थात मुस्लिमांनाही हिंदूला विरोध केला आणि विरोध सातत्याने पूढे चालू ठेवला. धर्म, जात, या आधारावर हिंदू महासभा, हिंदू एकता, आर. एस. एस, बंजरंग दल, खलिस्तानवादी संघटना, खालसा संघटना, सिमी संघटना, मुस्लिम लीग, जमाते इस्लाम, इ. संघटना स्थापन केल्या या संघटनांचा आधार घेवून जातीय, धार्मिक दंगली घडवून आणल्या जातात. उदा. 1985 साली गूजरात मध्य माधवसींह सोळंखी आरक्षण विरोधी अंदोलनातून दंगल होऊन 200 लोक मारले गेले, 27 फेब्रुवारी 2002 रोजी ग्रीष्म रेल्वेस्थानक झालेली दंगल, शिवाय दिल्ली, कोलकत्ता, अलिगड, पिलभीत, मूबई, यथे जातीय दंगलीना उत आलेला होता. त्यातून राष्ट्राची अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्था, एकात्मता धोक्यात आली होती. वरील घटकातून भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्या निर्माण झालेल्या दिसून येतात.

जातीयवाद :- भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेला सुरूंग लावणारा घटक जातीयवाद होय. कारण भारताच्या राजकारणावर जातीयवादाचे पडसाद कमी अधिक प्रमाणात उमटलेले दिसतात अगदी ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीपासून ते लोकसभेच्या निवडणूकीपर्यंत जातीयतेचा प्रभाव आढळतो. ग्रामपंचायतीचा सरपंच कोणत्या जातीचा आहे. राज्याचा मुख्यमंत्री, भारताचा राष्ट्रपती, उपराष्ट्रपती, कोणत्या जातीचा आहे. याची चर्चा अगदी राजरोसपणे जनसामान्यात चाललेली असते. निवडणूकीच्या तिकीट वाटपापासून ते निवडणूक जिंकण्यापर्यंत मंत्रीपद मिळेपर्यंत जातीचा विचार केला जातो. भारतात विविध धर्मात जाती, उपजाती, पंथ निर्माण झाले आहेत आणि जातीचे वैशिष्ट्ये असे की, प्रत्येक जात स्वतःला श्रेष्ठ समजते व इतरांना कनिष्ठ या द्वेषाच्या भावनेनेच भारताच्या अंखडते समोर पेचप्रसंग निर्माण केला आहे.

समारोप :- भारतातील अंतर्गत सुरक्षेचा प्रश्न केवळ केंद्राचा नसून घटक राज्यांनी देखील संवेदनशीलता बाळगणे आवश्यक आहे. प्रादेशिक आस्मीतेतून पूढे येणाऱ्या फुटीरवादी चळवळीच्या विरुद्ध घटक राज्यांनी प्रादेशिकवाद सोडून अंखड राष्ट्रीयत्वाचा पुरस्कार केला पाहिजे. सीमापार दहशतवाद या आव्हानाचा सामना करण्यासाठी सर्व सीमा सुरक्षित असाव्या लागतील. सहजपणे दहशतवादी व अंमली पदार्थाची आयात होणार नाही आणि सर्वात महत्वाची गोष्ट राजकारण्यांनी अंतर्गत सुरक्षेच्या संदर्भात राजकारण करू नये.

संदर्भ :-

1. भारताचे परराष्ट्र धोरण, शैलेंद्र देवळानकर
2. आंतरराष्ट्रीय संबंध, प्रा. डॉ. वसंत रायपूरकर
3. दहशतवाद, प्रा. म.न. उदगावकर
4. भारताचे सुरक्षा धोरण, डॉ. सींग
5. स्मकालीन जागतिक राजकारणातील प्रश्न, डॉ. शैलेंद्र देवळानकर
6. दैनिक लोकसत्ता
7. भारतीय शासन व राजकारण, प्रा. बी. वाय. कूलकर्णी
8. भारताची राष्ट्रीय सुरक्षा, प्रा. ए.पी. चौधरी